

Európa elfeledett hadszíntere

A tizenöt éves háború és Magyarország
(1591–1606)

Európa elfeledett hadszíntere

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 37.

EURÓPA ELFELEDETT HADSZÍNTERE

**A tizenöt éves háború és Magyarország
(1591–1606)**

**SZERKESZTETTE:
KANÁSZ VIKTOR – NAGY-L. ISTVÁN**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2021

Lektorálta: Kanász Viktor, Nagy-L. István
Nyelvi lektorok: Nagy Dóra, Rási Szilvia, Szabó Zsuzsa
A szerkesztők munkatársa: Mati Márton

Térképek: Nagy Béla

Giampiero Brunelli tanulmányát Illik Péter fordította.

A borítón Hans von Aachen Allegória a tizenöt éves háború kezdetére című festményének részlete szerepel.

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Fehér Bence,
Katona József Álmos, Kovács Attila, Pomozi Péter, Virág István

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Szerzők, Szerkesztők, 2021

Illusztrációk © 2021

Térképek © Nagy Béla, 2021

ISBN 978-615-6117-45-8

ISSN 2677-0261

TARTALOM

Előszó	7
HÁBORÚ ÉS HADVISELÉS	11
Kenyeres István: A tizenöt éves háború és a Habsburg Monarchia	13
Bagi Zoltán Péter: Mercoeur herceg kürasszírjainak felfogadása 1600-ban	45
PÁPA ÉS A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚ	65
Nagy-L. István: A pápai vár a kutatási eredmények tükrében	67
Kruppa Tamás: Pápa és a pápaság. Gianfrancesco Aldobrandini generális és katonái a város alatt 1597-ben	91
KANIZSA OSTROMAI ÉS EMLÉKEZETŰK	107
Száráz Csilla: Régészeti kutatások Kanizsa várának területén: múlt, jelen, jövő.	109
Giampiero Brunelli: „A legszörnyűbb megközelítések”. Kanizsa, 1601	147
Kanász Viktor: Kanizsa 1600–1601. évi ostromainak korabeli megítéléséről és emlékezetéről	169
Illik Péter: A 15 éves háború a középiskolai tankönyvekben, avagy „Kanizsa elveszett”	245
Szerzők	267
Térképek	269

BAGI ZOLTÁN PÉTER

MERCOEUR HERCEG KÜRASSZÍRJAINAK FELFOGADÁSA 1600-BAN¹

A Damad Ibrahim nagyvezír (–1601) vezette oszmán főszereg 1600. szeptember 8-án ostrom alá vette a Dél-Dunántúl stratégiai fontosságú erősségét, Kanizsát. Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercege (1558–1602) Győrben összegyűlt seregével megindult a felmentésére, ám lassan haladtak a rossz időjárás, a kedvezőtlen útviszonyok és az ellátási problémák miatt.² Az ostromlók és a felmentő had között az első összecsapásra október 7-én került sor. Mercoeur azt az utasítást adta vértesei Obristleutnantjának, Jean T'Serclaes de Tillynek (1559–1632), hogy egy muskétáskülönítménnyel megerősített vérteseivel vagy kürasszírjaival tisztítsa meg az utat az erősségig. A herceg – szándéka szerint – serege többi részével szintén felkészült a hadmozdulat támogatására. Tilly tökéletesen végrehajtotta a rábízott feladatot. Lovasai élén az oszmán gyalogság tüzeiben felkaptatott egy dombtetőre, majd megtámadta az ott álló oszmán lovasságot. A vértések ezeket szétzavarták, az odatelepített ágyúk személyzetét levágták, és az így megszerzett lövegeket az ostromlók ellen fordították. Jóllehet az oszmánok többször is megpróbálták rendezni soraikat, ám „az mieink keményebben őket üznék, egyik dombról másikra lassanként csatolván a táborban szalada”³

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00013/19/2.

2 Villermont 1860, 20.; Istvánffy 2009, 362–363.

3 Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) Fasc. 138. Fol.: 92v–98v.; Villermont 1860, 20–21.; Istvánffy 2009, 364.

Két nappal később, október 9-én Tilly és vértesei ismét közelharcba keveredtek. „Tilly János, Mercurián képebeli, háromszáz fegyverrel, kiket Belgiomba s Lotharingiába zsoldon fogadott, s azokat útban hagyta vala, a táborba jó vala, s immár nem messze vala, midőn közel háromezer tatár s lovas török nagy kiáltással az erdőkből ismét rájuk rohanának s harcolának, az franciáknak számához képest hihetetlenképpen nagy erősen és sokáig a tatárok szüntelen nagy sok sűrű nyilakot rájuk lövődöztvén. De mivel a fegyverderekasokat és sisakosokat az nyilak nem könnyen járnak vala meg, amazok penig hosszú puskákkal igen jól irányozva forgolódnának, s Mercurián, ki az had előtt nyargalván eszébe vötte vala, hogy az övéi környűlfogatván, kerekdeden harcolnának, Verliniust egy puskás lovassereggel segítségekre odaküldte volna, mind az egész ellenség serege megfutamodék; százan benne ott megölettetvén, s még kétannyian ott megsebesítettvén, holott az franciáknak csak tíz híjok esvén, épen az táborba bementenek légyen, mindazáltal a képebeli Tilly bokái felett a lába éli nyállal megsebesítettvén.”⁴ A Kanizsa környékén 1600 októberében vívott harcokban Mercoeur hercegének újonnan felfogadott vértesei vagy kürasszíriai igen jelentős szerepet játszottak. A hadművelet sikertelensége nem rajtuk múltott. A tanulmányomban azt kívánom bemutatni, hogyan jutottak el Mercoeur lovasai Kanizsa alá, azaz az egységek felállításának, szervezésének és első mustrájának eseményeit veszem górcső alá a rendelkezésre álló források alapján. Mielőtt azonban ehhez hozzáfognék, érdemes volna tisztázni, hogyan vélekedtek a korszakban a vértés lovasokról vagy kürasszírokról.

Kik a vértések vagy kürasszírok?

A 18. századi dinasztikus, a napóleoni háborúk, valamint az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc összecsapásai alapján a mai kor (had)történészei a vérteseket vagy kürasszírokat csatadöntő nehézlovasságnak tekintik, a rohamukat pedig a hadvezérek az ellenség hadsoraik szétszakítására, szétzilálására alkal-

4 ÖStA HHStA H AA Fasc. 138. Fol.: 98v.; Husson s. d., 23.; Villermont 1860, 21.; Tóth 2000, 321.; Istvánffy 2009, 367.

mázták. Ha azonban a 16. és 17. század fordulóján készült hadtudományi munkákat áttekintjük, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy ezek szerzői még másként vélekedtek a lovasokról. A lovasság genezisével mind a németalföldi, a franciaországi és a magyarországi hadszíntereket megjárt Giorgio Basta (1550–1607), mind pedig a Johann (VII.) nassau-siegeni gróf (1561–1623) által alapított első hadi akadémiát (*Kriegsschule*) vezető és szintén nagy hadi tapasztalatokkal rendelkezett Johann Jacobi von Wallhausen (1580–1627) foglalkozott. Az albán származású talján hadvezér a könnyűlovasságról szóló művének negyedik könyv VII. fejezetében azt vetette papírra, hogy az első kürasszír egységeket a Francia Királyságban állították fel, hogy a kopjával vagy lándzsával felfegyverzett lovagokat háttérbe szorítsák. Basta ezt úgy írta le, hogy néhány kompánia kopjával felfegyverzett lovagot kürasszírrá redukáltak, mint amikor a dupla-zsoldos gyalogosoktól elvették a pikát és pisztolyt adtak a kezükbe. Evégett a nemesek száma a lovasok között nagyon lecsökkent, hiszen alacsony zsoldjukból nem tudtak megfelelő lovat szerezni és magukat felfegyverezni. Ezért a lovasságot olyan nagy squadronokba⁵ szervezték, amelyek első két részét a kürasszírok, a harmadikat a kopjával felfegyverzett lovagok, míg az utolsót, a negyediket a lovas lövészek alkották. Ezen a ponton fel kell hívnom a figyelmet külön is arra, hogy Basta – bár fegyverzetük a kopját kivéve megegyezett a lovagokéval – a kürasszírokat nem tekintette nehézlovasságnak.⁶

Wallhausen Bastához hasonló magyarázattal szolgál a vértések létrejöttével kapcsolatban. Szerinte ezeket az egységeket ötven vagy hatvan esztendővel azelőtt, tehát a 16. század közepén állították fel, amikor is a Francia Királyságban és Németalföldön a kopjás lovagok létszáma különböző okokból elkezdett csökkeni. Mivel azonban vértbe öltözött lovasokra továbbra is szükség volt, ezért az említett helyeken a kürasszírokat kezdték alkalmazni. Wallhausen megjegyezte, hogy ez az újítás nem jelentett sok fejtörést, mivel csupán új nevet kaptak,

5 A szó a latin *quadra* szóból származott, és az olasz nyelv (*squadrone*) közvetítésével jutott el az európai nyelvekbe. Jelentése négyzet vagy nagy négyzet. A szót mind a lovasság, mind a haditengerészet, mind a légierő szervezeti egységeként ismerjük és használjuk manapság is. A 16–17. századi jelentése nem keverendő össze a 18–19. századival, amikor két lovasszázad alkotott egy svadront vagy osztályt.

6 Basta 1614, 78–81.

azaz „a gyereket más névre keresztelték”. A német hadfi még egy hasonlaltal is igyekezett szemléletesebbé tenni a történeteket: „aki korábban fehérkenyér evéséhez volt szokva, ám semmi mást nem kaphat, mint fekete kenyeret, akkor az életben maradásáért szívesen beéri ezzel”. Szerinte tehát ez történt a kürasszírok megjelenésével is. Amíg ugyanis a nemes kopjás lovagok elegendő számban rendelkezésre álltak, addig ezeket a lovasokat alkalmazták. Mikor azonban már nem tudtak megfelelő számút felfogadni, akkor kürasszírt csináltak belőlük. Wallhausen röviden kifejti ennek az okát is. Magyarázata szerint a németalföldi és franciaországi vallásháborúkban a harcoló felek sok kiváló nemeset és lovagot fogadtak fel. A küzdelmek kezdetén nem létezett nemesebb, lovagibb fegyver, mint a kopja vagy lándzsa. Az elhúzódó harcok eredményeként azonban a hadakozó felek egyre kisebb mértékben tudták előteremteni a háború éltető erejét (*nervus belli*), a hadállításhoz és eltartáshoz szükséges pénzt. Ezzel párhuzamosan a sok kiváló lovagot „felemészttette” és elszegényítette a folytonos hadba vonulás és küzdelem. A hosszú táborozások alkalmával és a harcokban ugyanis jó részüknek elpusztultak a lovai. Mivel nem állt rendelkezésükre másik, ugyanúgy képzett hátasuk, emellett nem kapták meg a megszolgált zsoldjukat sem, így veszteségük kompenzációjára nem került sor. Tehát – fogalmazta meg Wallhausen is – a lovagok otthonról jól felszerelve és felruházkodva lovagoltak ki, ám – nem egy alkalommal – gyalog kellett haza térniük. Azért, hogy a következő hadjáratban is részt tudjanak venni, rosszabb és képzetlenebb lóval kellett magát felfogadtatni, mert másra nem lett volt lehetősége.⁷

Mind Basta, mind pedig Wallhausen igen részletesen foglalkozott a kürasszírok harci hatékonyságával. Előbbi hadfi ezt a lovasságot többre tartotta a kopjás lovagoknál, ezt négy pontba szedve meg is indokolta. Elsőként kiemelte: ahhoz, hogy ezek a lovasok sikeresen át tudják törni az ellenséges vonalat, megfelelő és erős ló szükséges, amely elbírja lovasát roham közben is. Másrészt a megfelelő hátas mellett a támadás sikeréhez sík és kemény talajra volt szükség. Harmadrészt a lovnak gyakorlottnak kellett lennie a kopja kezelésében, mivel ez a fegyver megköveteli a jó gyakorlást és kiképzést. Ezzel szemben Basta sze-

7 Wallhausen 1616, 30–31.

rint a kürasszírnak erre szinte egyáltalán nem volt szüksége. Csupán minimális fegyverismerettel kellett rendelkeznie a pallos és a pisztoly használatának okán, valamint el kellett tudnia bírni a páncélzatot. Ezért úgy gondolta, hogy kürasszírt mindig könnyebb toborozni, mint kopjást. Negyedrészt az albán származású talján hadvezér szerint a kopját nem lehetett nagy, sűrű egységekben alkalmazni, hanem csupán kis squadronokba és csapatba osztva. Ráadásul, ha át is törik az ellenség vonalát, akkor maguk is rendezetlenné válnak, szétzilálódnak és már nincs lehetőségük újrendezni soraikat.⁸ Ezzel szemben a kürasszírok, mint kemény mag, nagy egységbe osztva mozognak: minél nagyobb a squadron, annál nagyobb ereje és hatása lehet támadásuknak, amelyet azonban pont ezért csupán lépésben tudnak végrehajtani és csak a szétvert, szétzilált ellenség üldözésénél válhatnak galoppra.⁹

Ezzel szemben Wallhausen, aki a kopjás lovagokat többre értékelte, mint a kürasszírokat Bastával vitatkozva kifejtette, hogy az utóbbiak által megült flandriai lovagok nem is alkalmasak a kopjával való harcra. Ráadásul ezek testfelépítése az ellenség lépésben vagy ügetésben való megközelítését tette lehetővé. Ezzel szemben – emelte ki – a lovagok vágatva rohamoztak.

Wallhausen a talaj tulajdonságaival kapcsolatban szintén vitába bocsátkozott Bastával. Utóbbi szerint a kürasszírok könnyebben tudnak mozogni és harcolni a puha és egyenetlen felszínű földön. Wallhausen azonban erről másként vélekedett. Meglátása és állítása szerint mindkét lovasság számára ugyanolyan veszélyesnek számított, ugyanannyi nehézséget okozott az ilyen típusú talaj. Azaz a kürasszírok támadásához és mozgásához is ugyanúgy sík és egyenes földre volt szükség, mint a kopjával felfegyverzett lovagoknak.¹⁰

A német hadfi, Basta azon állításával, miszerint kürasszír bárkiből lehet, nem vitatkozott, hanem egyenesen felháborodott, hiszen számára ez társadalmi kérdés is volt. Elfogadhatatlannak tartotta, hogy egy lovagolni tudó egyszerű földműves előnyt élvezzen bármilyen formában egy nemessel szemben. Meg-

8 Basta ezen megjegyzését érdemes volna a mohácsi csata újabb feldolgozásában, értelmezésében felhasználni.

9 Wallhausen 1616, 18–20.

10 Wallhausen 1616, 21.

kapó érvelése szerint a cipészt, szabót, takácsot vagy kefekötőt sem tartják egy aranyművesnél többre csupán azért, mert olcsóbban dolgozik. Utóbbi esetében ugyanis a nagyobb tudást, képességet és nem utolsósorban a művészi érzéket fizetik meg. Wallhausen epésen meg is jegyezte, hogy Basta minden földművesnél megtalálja a legnemesebb, a legheroikusabb szívet és kedélyt, amely a kopja, mint a legnemesebb, legszükségesebb és legjobb fegyver használatához elengedhetetlen. Így – folytatja Wallhausen vitriolba mártott pennával – Basta ezer parasztot tud hadi tudománya szerint kürasszírrá tenni, de közülük egyet sem fog kopjával hadakozóvá képezni, hiszen ehhez több év gyakorlatra volna szükség.¹¹

A német hadfi vitába szállt Bastával a kopjával felfegyverzett lovagok alkalmazását illetően is. Szemére veti, ha látta, hogy ez a lovasság két sorba felállítva nem tudta elérni az ellenség vonalának szétszakítását, miért nem változtatott ezen, miért nem rendezte ezeket a squadronokat hat, nyolc vagy tíz sor mélységűre. Wallhausen kifejtette, hogy a kopja és az ezzel felszerelt lovagok rohama elengedhetetlenül szükségesek az ellenség vonalának áttöréséhez, és így a győzelem kivívásához. Ezzel szemben a kürasszírok nagy tömbben és lépésben támadtak. Ezt azonban nem tartotta alkalmasnak arra, hogy átszakítsa az ellenség vonalát.¹² Mindezt a német hadfi úgy vélte, hogy míg a kopjával felfegyverzett lovagok mind támadásra, mind pedig védekezésre képesek, addig a kürasszírokat csak utóbbira tartotta alkalmasnak.¹³

Basta és Wallhausen mellett érdemes még kitérni Lodovico Melzonak (1567–1617) a kürasszírokkal kapcsolatos leírására. Az Antwerpenben 1611-ben megjelent, lovasságról szóló munkájában Bastához hasonlóan azt fejtegette, hogy a kürasszírok mindenütt harcolhatnak, olyan helyen is, ami nem egyenletes, tehát laza vagy ingoványos talajú hely. Emellett elegendő, ha a lovaik közepesen képzettek és bármely személy, aki elbírja fegyverzetüket (sisak, mell-, hát- és combvért, pallos és két pisztoly a nyeregkápán), alkalmazható erre a feladatra. Támadásukat nagy, zárt és erős squadront alkotva kellett vég-

11 Wallhausen 1616, 18–19.

12 Wallhausen 1616, 19–20.

13 Wallhausen 1616, 31.

rehajtaniuk. Minél nagyobb a csapat – fogalmazta meg Melzo, annál erősebb az összecsapásnál és annál nagyobb hatást lehet tőle remélni. Harcba vetésükkel kapcsolatban azt ajánlotta tehát, hogy a kopjával felfegyverzett lovagokat ügetésben kellene követniük, hogy miután ezek rést ütöttek az ellenség hadrendjében, a sikert „tovább fejlesszék”. Melzo azonban arra figyelmeztetett, hogy az ügetésben pisztolyaik elsütését követően mindig balra fordulva zárkózzanak fel a squadron végére, azaz a caracole elnevezésű hadmozdulatot hajtsák végre.¹⁴

Basta, Wallhausen és Melzo munkái alapján két – egymással is szorosan összefüggő – fontos megállapítást tehetünk. Egyrészt a korszak hadtudósai, hadvezérei a kürasszírokat nem tekintették nehézlovasságnak. Ez arra vezethető vissza, hogy bár fegyverzetükben és felszerelésükben a lovagokhoz képest egyedül a kopja tekintetében mutattak különbséget, ám személyes harci képzettségük, valamint – és talán ez a legfontosabb – a megfelelő hátszó hiányzott a rohamok végrehajtásához. Másrészt – ezzel összefüggésben – Wallhausen a csatatéren való alkalmasságukat is megkérdőjelezte, kifejtve, hogy támadásra kevésbé használhatók, hiszen lépésben vagy ügetésben mozognak. Ezzel szemben Basta jobbnak tekintette a kürasszírokat a kopjával felfegyverzett lovagoknál, a roham során ugyanis nem zilálódtak szét, egy tömbben maradtak mindvégig. Ezt a „tulajdonságukat” Melzo is nagyra értékelte.

Mercoeur herceg útja a magyarországi hadszíntérre

Ahhoz, hogy megértsük, 1599-ben miért állt a herceg II. Rudolf német-római császár és magyar király szolgálatába, röviden össze kell foglalnunk a francia vallásháború utolsó szakaszának eseményeit. Mercoeur saját hitbéli meggyőződésének, érdekeinek és ambícióinak megfelelően a Francia Királyság azon

14 Melzo 1611, 49–50.

főnemesei közé tartozott, akik III. Henrik halálát (1589. augusztus 2.) követően nem akarták elfogadni az eretnek, azaz kálvinista Navarrai Henriket a trón várományosának (1589–1610). Mint Bretagne kormányzója (a tisztséget 1582 óta töltötte be és egyfajta jegyajándékként kapta III. Henriktől, mivel a király feleségül vette Louise nevű nővérét) Nantes-ban még 1589 őszén szövetséget kötött II. Fülöppel (1556–1598), mivel a párizsi Katolikus Ligától nem remélhetett támogatást. A Spanyol Királyság segítségével a herceg majd tíz esztendőn át folytatott küzdelmet a későbbi IV. Henrik híveivel, és bár a Craon mellett 1592. május 23-án kivívott győzelmével komoly katonai hírnevet szerzett magának, ám a túlerő lassan felülkerekedett rajta. Szorongatott helyzetéből úgy próbált kitörni, hogy még inkább megerősítette a spanyol királyhoz fűződő viszonyát. Ennek keretében kötelezte magát arra, hogy elismeri Izabella infánsnő jogát a francia trónra. Mindezt tette annak ellenére, hogy Navarrai Henrik ekkor már áttért a katolikus hitre (1593. július 25.), megtörtént a koronázása (1594. február 27.), és már a pápai feloldozása (1595. szeptember 17.) is folyamatban volt.

A herceg a spanyol támogatás elmaradásával végül kénytelen volt feladni ambícióit és az angers-i egyezményel (1598. március 23.) átengedni a francia királynak Bretagne-t. Maga IV. Henrik 1598. április 13-án vonult be Nantes-ba, ekkor írta alá azt a híres ediktumot, amely biztosította a hugenották szabad vallásgyakorlását és egyenjogúságát, véget vetve ezzel a francia vallásháborúk korszakának.¹⁵

A királlyal történt megegyezés értelmében jelentős anyagi juttatásokban részesült, ám ambícióit nem adta fel. Ennek megfelelően Mercoeur II. Fülöp spanyol királytól kért támogatást ahhoz, hogy segítsen rangjához méltó tisztséget szerezni a Habsburg Birodalom seregében.¹⁶ Ahogyan a spanyol uralkodónak 1598. március 24-én kelt levelében fogalmazott: „Könyörgök Felségednek, hogy kegyelménél fogva részt vehessek a magyarországi harcokban a kereszténységgel összeférhetetlen ellenséggel szemben, ahol remélem, lesz alkalmam bizonyítani Isten szolgálatában való teljes elhatározottságomat egy szent és igazságos vállalkozásban, miután az isteni jóság nem talált arra méltónak, hogy ebben

15 Gausz 2019, 244–246.

16 Sahin-Tóth 2004, 1169.

a királyságban szolgáljam őt”.¹⁷ Míg a herceg a spanyol uralkodó közbenjárását kérte császári szolgálatba vételével kapcsolatban, addig féltestvére, Henri de Lorraine, Chaligny grófja (1570–1600) Albert főherceg (1559–1621) németalföldi kormányzó támogatásában bízott, hogy rangjának megfelelő tisztséget kaphat az Oszmán Birodalom ellen harcoló keresztény seregben.¹⁸

A „bemutató” esztendő – 1599

Mint már említettem, a herceg a IV. Henrik ellen vívott háborúban komoly katonai hírnevet szerzett magának. A Condé hercegek korábbi diplomatája, Michel de La Huguerye egyenesen kora legnagyobb hadvezérei között említette, akire a Katolikus Liga valaha számíthatott.¹⁹ Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a katolikus felekezethez tartozó, komoly nyugat-európai (németalföldi és franciaországi) hadi tapasztalatokkal rendelkező hadvezéreket (gondoljunk csak Karl von Mansfeldre, Adolf von Schwarzenbergre vagy Giorgio Bastára) szívesen alkalmazó bécsi és prágai udvar „tárt karokkal” várta a lotaringiai herceget is. Ágense már 1599. márciusában megérkezett II. Rudolfhoz. Egy a prágai Udvari Kamarához beérkezett irat szerint az uralkodó a herceget meg kívánta ajándékozni. Részére vagy kétszáz forintot vagy egy ezzel egyenértékű aranyláncot szánt ajándékként. A Titkos Tanács tagjainak javaslatára végül az ékszer beszerzésére adtak parancsot. Igaz, értékét csökkentették, hiszen „csupán” száz forintba kerülhetett.²⁰

A prágai udvar és a herceg között meg is született, pontosabban megszülethetett valamiféle megállapodás, bár ennek tartalmával kapcsolatban csupán találgathatunk. Valószínűleg Mercœur a saját és féltestvére szolgálatai mellett még némi kürasszír (?) lovasság kiállítását is felajánlhatta. Erre engednek következtetni a megmaradt protokollum-bejegyzések. Az Udvari Kamara hadi

17 Gausz 2019, 246.

18 Sahin-Tóth 2004, 1169.

19 Gausz 2019, 245.

20 ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA) Alte Hoffinanz (AHF) Protokollum (Pr.) Prag Expedit (Exp.) Bücher (B.) No. 522. fol. 106r–v. 1599. március 27.

ügyek kiadványozásával foglalkozó irodája (*Kriegsexpedition*) 1599. június 4-én arról tett tájékoztatást, hogy Mercoeur ezen hónap 14-én vagy 18-án négyszáz vagy ötszáz lovasával Breisach am Reinhoz fog érkezni. Innen Ulmhoz vonulnak, ahonnan a Duna hullámain szándékoznak tovább utazni egészen Bécsig. Arra kérték ezért a prágai Udvari Kamarát, utasítsa Zacharias Geizkofler (1560–1617) birodalmi fillérmestert, hogy fogadja fel a szállításhoz szükséges hajókat és tutajosokat a szükséges legénységükkel együtt.²¹ A következő napon, június 5-én ez meg is történt azzal a kikötéssel, hogy a felfogadásuk költségeit a saját hivatalába befolyt adókból fedezze.²²

Az Udvari Kamara hadi ügyek kiadványozásával foglalkozó irodája június 9-én bejelentette, hogy a herceget és lovasait Bernhard Sagmeisternek mint biztosnak kell a Magyar Királyságba kísérszolgálatára.²³ Hamarosan a magyarországi utazás szervezésének és lebonyolításának egy újabb „stációjára” is sor került. Geizkofler egy június 25-én kelt levelében jelezte, hogy megbízottjain keresztül megegyezett az ulmi hajósokkal Mercoeur és ötszáz lovasának szállítási díjában (*Schifflohn*).²⁴

Bécsben azt remélték, hogy Mercoeur hamarosan megérkezik az említett haddal Alsó-Ausztriába és tovább indul a Magyar Királyságba. A (hamis) reményt a bécsi Udvari Kamarához augusztus 10-i dátummal befutott irat táplálta, amely szerint a herceg és kísérete néhány napon belül eléri a császárvárost. A dekrétum kiállítói ezért kérték, hogy az utazókat megfelelő mennyiségű élelemmel és illő tisztelettel fogadják. A pénzügyigazgatás udvari kormányiszerve az ügy végrehajtását tovább adta az Alsó-Ausztriai Kamarának.²⁵

Az utazás azonban igen lassan haladt és a remélt vagy várt hadról sem volt már szó. A felső-elzászi helytartók, kormányzók és tanácsosok augusztus 27-én kelt levele szerint ugyanis Mercoeur a mintegy kétszáz főt számláló udvartartásával és mintegy százötven lovassal Mariakirchhez fog érkezni. Itt az uralkodó

21 ÖStA FHK A AHF Pr. Prag Exp. B. No. 522. fol. 192v 1599. június 4.

22 ÖStA FHK A AHF Pr. Prag Registratur (Reg.) B. No. 527. fol. 115v. 1599. június 5.

23 ÖStA FHK A AHF Pr. Prag Exp. B. No. 522. fol. 202v 1599. június 9.

24 ÖStA FHK A AHF Pr. Prag Exp. B. No. 522. fol. 228v–229r. 1599. július 7.

25 ÖStA FHK A AHF Pr. Prag Exp. B. No. 520. fol. 553v. 1599. augusztus 10.

parancsára illendő módon fogják fogadni.²⁶ Azaz a remélt több száz harcedzett kürassír helyett már csak másfélszáz szerepelt a jelentésben. Ezt a létszámú lovasságot inkább a herceget (és kíséretét) védelmező és tekintélyt adó testőr-ségnek tekinthetjük, a főhercegeket kísérő *Hoffahnék*hoz hasonlóan.²⁷

Ráadásul a hajóút sem lehetett problémamentes. Erre enged következtetni Geizkofler 1599. december 28-i levele, amelyhez csatolta az ulmi hajósok és tutajosok Mercoeur kíséretével kapcsolatos panaszát, és ezt felterjesztették a városvezetéshez.²⁸ Sajnos nem tudjuk, mi állhatott az iratban, csak sejtethetjük, hogy jelentős kártételekről lehetett szó benne.

Szeptember hónap második felében Alsó-Ausztriában és Bécsben előkészületeket tettek a herceg és népes kíséretének a fogadására, lebonyolítására pedig Leonhard von Harrachot jelölték ki.²⁹ Az Udvari Kancellária szeptember 20-án utasította a bécsi Udvari Kamarát Mercoeur díjmentes ellátására. Az ügy végrehajtása, azaz a hercegi személy és asztal költségeinek fedezése ismételten az Alsó-Ausztriai Kamarára hárult.³⁰ A tartomány *Vizedomja*, azaz a főhercegi birtokok adószedője azonban egy szeptember 26-i protokollum-bejegyzés szerint jelezte, hogy nem áll rendelkezésére megfelelő összeg a rá háruló rész kifizetésére. A hivatalnokot mégis újra utasították feladata ellátására, mondván a herceg és kísérete nem marad sokáig. Az Udvari Kamara tanácsosai Béccsel kapcsolatban pedig úgy értesültek, hogy ott már felkészültek az illusztris vendég fogadására, azaz megfelelő mennyiségű bort, zabot, halat és más egyebeket is összegyűjtöttek.³¹

A herceg és kísérete valamikor szeptember 26-át követően, de még ebben a hónapban érkezett meg Bécsbe. Erre enged következtetni, hogy az Udvari Haditanács szeptember 28-án utasította Adolf von Schwarzenberget, hogy Mer-

26 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 522. fol. 328v. 1599. szeptember 7.

27 A Hoffahnera lásd: ÖStA Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten 1595-12-5.; ÖStA KA Bestal-lungen (Best.) 550/1597. ÖStA KA Best. 607/1598.; ÖStA KA Best. 642/1599.

28 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 531. fol. 5v. 1600. január 4.

29 ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 520. fol. 621r. 1599. szeptember 26.

30 ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 520. fol. 612v. 1599. szeptember 20.; ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 525. fol. 115v. 1599. szeptember 20.

31 ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 520. fol. 627r. 1599. szeptember 28.

coeurrel mindent tárgyaljon meg.³² Erre azért volt szükség, mivel a herceg látogatást tett a keresztény had esztergomi táborában, ahol Schwarzenberg illendő módon fogadta.³³

Az 1599-es hadjárati évet hadászati szempontból a tizenöt éves háború legjelentéktelenebb éveként tartjuk számon. A keresztény had csekély létszáma miatt csupán petárdás rajtaütések végrehajtására szorítkozhatott. Az oszmán főserég szeptember második felében történt megérkezését követően pedig az esztergomi megerősített táborba vonult vissza. Damad Ibrahim nagyvezír sem kívánt veszélyes hadműveletekbe kezdeni, inkább a béketárgyalások megkezdését szorgalmazta az Oszmán Birodalom anatóliai vidékeit lángba borító dzseláli felkelés miatt. Hosszas előkészületeket követően a felek október 6-án ültek tárgyalóasztalhoz, ám a reggeltől estig tartó alkudozás végül nem járt sikerrel. A nagyvezír ezt követően megpróbált nyomást gyakorolni, ezért megindult a Pestnél és Vácnál táborozó seregeivel. Erői október 9-én elhaladtak Nógrád mellett, majd a következő napon megszállták az üresen hagyott Palánkát és Drégelyt. A nagyvezír seregével a Duna északi partja mentén haladva Palánkától Esztergom irányába nyomult, s előbb a keresztény tábor korábbi helyére, az Esztergommal szembeni Párkányhoz érkezett.³⁴ Ezzel egy időben a portyázásra kiküldött török és tatár lovascsapatok Nagyszombatig és Trencsénig pusztították a Vág, Ipoly és Garam közt elterülő úgynevezett Mátyusföldet.³⁵

Ezekről az eseményekről a kortárs francia történétírók is beszámolták munkáikban, természetesen kidomborítva, hogy Mercoeur az elsáncolt esztergomi táborban már ekkor igyekezett magát „hasznossá tenni”. Husson művében megemlítette, hogy a herceg 6000 gyalogost és 2000 lovast kért az ellenség elővédjének megtámadásához. Ezt a tervet azonban elutasították, és a keresztény had átkelt a Duna jobb partjára, hogy az Esztergom és a Szent Tamás-hegy között kiépült sánc védelmében szálljon szembe az esetleges támadással. Az átkelést azonban nem sikerült tökéletesen kivitelezni, hiszen a

32 ÖStA Kriegsarchiv (KA) Hofkriegsrat (HKR) Pr. Reg. B. 203. fol. 366r. No. 121. 1599. szeptember 28.

33 Husson s.d. 1.; Montreux 1608, 709.; Sahin-Tóth 2004, 1170.

34 Hatvani 1859, III. 130. (299. sz.); Tóth 2000, 306.

35 Illésházy 1863, 63.; Tóth 2000, 306.

török és tatár lovasság megtámadta az átvonulókat, sokakat megölve és fogásba ejtve közülük. A két sereg ezt követően kölcsönösen ágyúzta egymást, majd az oszmán lovasság végigpusztította Alsó-Magyarországot és Morvaországba is betört.³⁶

Az eseményeket hasonlóan örökítette meg Nicolas de Montreux is. Elbeszélése szerint a herceg már mint az uralkodó által kinevezett *General Obristleutenant* érkezett meg az esztergomi táborba, ahol a sereg kitörő lelkesedéssel fogadta. Amikor kémhírekből értesültek arról, hogy az oszmán fősereg átkelt a pesti oldalra és Vácig nyomult előre, akkor Mercoeur azt javasolta, hogy mindenáron védjék meg Esztergomot és a megerősített tábornak, valamint támadják meg az ellenség elővédjét. Előbbit ugyan elfogadták, ám az oszmán erővel való összecsapást elutasították, mivel senki sem akart a csak hírből ismert vezér veszélyes vállalkozásában részt venni.³⁷

Miután valószínűleg október végén (a sértett) Mercoeur elhagyta a keresztény tábornak, megkezdődött az uralkodóval való találkozásának megszervezése. Mátyás főherceg 1599. november 9-i dekrétumában ismét Sagmeisteret rendelte a herceg mellé, hogy a pestis elől Plezňbe menekült császári udvarba kísérjék. Feladata megfelelő ellátása érdekében 100 forintot rendeltek ki a fogyasztásának fedezésére.³⁸ Mint látni fogjuk, a két fivér látogatása a császári udvarban sikeresnek bizonyult. Mercoeur újabb, igen drága ajándékot is kapott az uralkodótól, egy 2200 tallér értékű gyémántgyűrűt, amelyet II. Rudolf főudvarmester és kegyeltje, Wolf Siegmund Rumpf adott át.³⁹ A herceg és kíséretének plezňi vizitje azonban a helyi polgároknak is mély nyomokat hagyott. Sagmeister 1600. február 9-én azzal fordult a prágai Udvari Kamarához, hogy egy bizonyos Wenzel Ottmer tizenkét tallér kifizetését kéri. A plezňi polgár szerint ugyanis ennyi kárt okoztak a házában a herceg kíséretének a tagjai.⁴⁰

36 Husson s. d., 2–5.

37 Montreux 1608, 709–710.

38 ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 520. fol. 721r. 1599. november 9.; Sahin-Tóth 2004, 1170.

39 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 535. fol. 48r. 1600. február 24.

40 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 531. fol. 31r. 1600. február 12.

Megbízás három kürasszír kompánia felfogadására

A plezní látogatást követően Mercoeur és Chaligny grófja visszatért ugyan Párizsba, ám a herceg már 1600 tavaszán Yves Gourmil-t, Lisle urát elküldte II. Rudolffhoz megtárgyalni a szolgálatuk és az elnyerni remélt tisztségek kérdéseit.⁴¹ Ágense ekkor egyeztetett meg a felállítandó kürasszír kompániákról is, amelyek érkezését a múlt esztendőben hiába várták. Az Udvari Haditanács 1600. április 24-i dátummal állította ki a felfogadó iratát vagy *Bestallung*ját. Eszerint a hercegnek mint *Obrist*nak öt kompániába szervezve összesen ötszáz kürasszírt kellett felfogadnia és a magyarországi hadszíntérre vezetnie. Érdeemes ezen a ponton röviden kitérnünk arra, milyen passzusokat tartalmazott egy felfogadó irat. Az Udvari Haditanács a tizenöt éves háború időszakában a vallon, francia és lotaringiai kürasszír alakulatok felfogadását papíron egységesen igyekezett megoldani. A felfogadó számára kibocsátott *Bestallungbrief*ben vagy röviden *Bestallung*ban meghatározták a zsoldba fogadottak számát és szervezeti egységét (jelen esetben ötszáz fő öt kompániába szervezve), a szolgálat időtartamát, a mustra helyét és a különböző fizetségeket. A Mercoeur számára kiállított irat szerint a szolgálat megkezdését megelőzően Bécs környékén kellett megmustrálni lovasait. Ezt követően kezdődött meg a kürasszírok szolgálata, amelyet hagyományos módon három hónapban határoztak meg. Ezt az időtartamot azonban a zsoldba fogadó igénye szerint új megállapodás nélkül, azaz az eredeti fizetségéért tovább lehetett nyújtani. Így az eredetileg meghatározott három hónap helyett akár évekig is szolgálatban maradhattak ugyanazon feltételekkel.

A *Bestallungbrief* legfontosabb passzusai természetesen a havi zsold meghatározásával foglalkoztak. Az *Obrist* közvetlen stábjával (írnok, tolmács, szakács, darabont és egy szekér hajtóival) együtt 400 rajnai forintot vagy ennek megfe-

41 Gausz 2018, 138.

lelő koronát vehetett át. Ennek értelmében ő oszthatta ki, vagy tarthatta meg közvetlen alárendeltjeinek javadalmazását. A herceg helyettese, a már említett Tilly *Obristleutnant* 150 rajnai forintot vagy ennek megfelelő koronát kaphatott havonta. A kompániák kapitányainak stábjához tartozó kisebb tisztségviselők fizetésének és a plusz jövedelmeinek meghatározására az Udvari Haditanács egy igen speciális és egységes módszert alkalmazott. A tisztségviselők karának tagjai közül ugyanis csak a kapitány, a helyettese (a *Leutnant*) és a zászlós (*Fähnrich*) havi zsoldját adták meg összegszerűen. Előbbi fizetésének meghatározása úgy történt, hogy egy lovas hópénzének tízszeresét vették alapul. Egy kürasszír esetében ez 15 rajnai forint volt, így tehát a kompánia kapitányának 150 rajnai forint járt. A tizedes (*Corporal*), a káplán, a trombitás, a seborbély és a *Furier* fizetésére pedig a kapitány kapott tíz, tizenkettő vagy tizennégy lovas zsoldjának megfelelő összeget, amelyet aztán az *Obrist*hoz hasonlóan neki kellett szétosztani közöttük. Ez az elszámolási forma az iratokban üres helyek (*Lucken*) elnevezéssel szerepelt.

Szintén egységesen szabta meg az Udvari Haditanács a kürasszírok számára az előleget, azaz az *Anrittgeldet*, amelyből a felfogadottnak az utazását és fenntartását kellett megoldania, míg a mustrahelyre nem ért, aapidíjat, azaz a *Nachtgeldet*, amelyet a mustrahelyen történt várakozás alkalmával elfogyasztott javak fizetésére szántak, valamint a leköszönési pénzt, azaz az *Abdankungsgeldet*. Ezek szerint az első kettőt összevonták és így összesen kompániaként 2666 forint 40 krajcárt, míg az utóbbira egy hónapi zsoldot határoztak meg. Így elviekben teljesült az Udvari Haditanács tanácsosainak javaslata, hogy a zsoldosoknak szánt előleget a toborzó- és a mustrahely közötti távolságnak megfelelően kell megállapítani, bár az általuk meghatározott összeget a későbbiekben maguk sem tarthatták megfelelőnek, így nem vették figyelembe.⁴²

Fontos megemlítenem, hogy Mercoeur *obristi* kinevezését egy 1600. május 29-én keltezett protokollum-bejegyzés más megvilágításba helyezheti. Eszerint a herceg alá rendelték az eddig felfogadott francia és lotaringiai lovasságot,

42 ÖStA KA Best. 655/1600.

kürasszírokat és lovas lövészeket, összesen 1500 főt.⁴³ A szó szoros értelmében ez azt jelentette, hogy Mercoeur mind a tizenöt kapitány felett átvette a parancsnokságot, azaz mindegyik *Obristja* lett.

De térjünk vissza a kürasszírok felfogadásának történetéhez! Az államapparátus gépezete ugyanis már a *Bestallung* kiállítását megelőzően mozgásba lendült. Az Udvari Kamara hadi ügyek kiadványozásával foglalkozó irodája április 19-i dátummal arról értesítette a prágai kamarai tanácsosokat, hogy a hercegnek jóváhagytak 500 kürasszír, míg féltestvéreinek 1200 gyalogos toborzását. A létszám elérését követően a lovasokat meg kellett mustrálni, majd Ulmhoz vezetni, ahonnan hajókon és tutajokon Alsó-Ausztriába kellett szállítani őket. Az Udvari Kamara hadi ügyek kiadványozásával foglalkozó irodája ezért már el is rendelte a hajósok és tutajosok felfogadását.⁴⁴ A prágai kamarai tanácsosok pedig még ugyanezen a napon rendelkeztek arról, hogy Geizkofler Chaligny gyalogjainak szállítási költségét fizesse ki a birodalmi segélyekből, amit a későbbiekben a cseh rendek által megszavazott adóból pótolnak.⁴⁵

A négy zászlóba szervezett vallon gyalogság útját már a hónap második felében megkezdték szervezni Alsó-Ausztriáig. A birodalmi fillérmester április 24-én kelt levelében megküldte a vízi szállítással kapcsolatos válaszát, amelyben azt kérte, hogy a prágai Udvari Kamara járjon közben Fülöp Lajos pfalzi-neuburgi palotagróf és herceg (1547–1614), valamint Ulm és Donauwörth város előljáróinál a hajósok és tutajosok felfogadásánál. Emellett a prágai kamarai tanácsosok az Udvari Kamara hadi ügyek kiadványozásával foglalkozó irodáját is sürgették, hogy az átvonulások, átkelések és beszállások ügyében intézkedjen.⁴⁶

A prágai Udvari Kamara Geizkofler levelének vétele után, azaz április 27-én intézkedett. Egyrészt a tanácsosok megígérték közbenjárásukat a hercegnél és a két város előljáróinál. Másrészt megírták leveleiket Fülöp Lajosnak, valamint Ulm és Donauwörth városának is támogatásukat kérve a birodalmi fizetőmes-

43 ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 533. fol. 97v. 1600. május 29.

44 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 531. fol. 105v–106r. 1600. április 19.

45 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 535. fol. 116r. 1600. április 19.

46 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 531. fol. 110v. 1600. április 27.

ter vagy megbízottja részére.⁴⁷ Az utazás szervezésének nehézségei miatt Geizkofler még május második felében is állandóan panaszkodott.⁴⁸

Joggal feltételezhetjük azt, hogy Mercoeur lovasai esetében is hasonló problémák merültek fel. Az április 24-i *Bestallungsbrief*hez egy jegyzéket csatoltak záradékként, amelyben felsorolták mindazokat a településeket, kolostorokat és birtokosokat, ahol Mercoeur lovasai el fognak haladni Ulmtól egészen Alsó-Ausztriáig, azért, hogy értesítsék őket.⁴⁹

Közben a lovasok toborzása is megkezdődött. Geizkofler május 17-i, 18-i és 19-i levelében kitért a herceg lovasainak *Anrittgeldjére* is, amelyért már Mercoeur küldöttje meg is jelent nála, ám ez nem állt a rendelkezésére.⁵⁰ Az uralkodó május 7-én utasította az Udvari Haditanácsot, hogy a herceg újonnan felfogadott lovasai, valamint Chaligny négy zászlója mellé rendeljenek ki biztosokat.⁵¹ A bécsi Udvari Kamara pedig május 29-én jelezte a herceg alá rendelt 1500 francia és lotaringiai kürasszír és lovas lövész mustrájának a szükségességét.⁵²

Az Udvari Kamara hadi ügyek kiadványozásával foglalkozó irodája június 9-én egy dekrétumot bocsájtott ki, melynek értelmében egy biztost kellett küldeni Felső-Ausztriába Mercoeur lovasainak és Chaligny gyalogjainak a fogadására. Ezért neki a hadifizetómesteri hivatalból 150 forintot kellett kiadni, amelyet aztán az udvari fizetómesternek kellett pótolnia a cseh rendek hadiadójából.⁵³

Az Udvari Kamarák és az Udvari Haditanács előkészületei túl korainak és hiábavalónak tűnnek annak a fényében, hogy a herceg 1600. július 26-án még Saint-Nicolas-de-Port-ban tartózkodott, és valamikor augusztus elején indult

47 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 535. fol. 124v. 1600. április 27.; ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 535. fol. 125r. 1600. április 27.

48 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 531. fol. 116r. 1600. május 18.; ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 535. fol. 135r. 1600. május 20.; ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 535. fol. 143v. 1600. május 29.

49 ÖStA KA Best. 655/1600.

50 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 531. fol. 120r–v. 1600. május 25.

51 ÖStA KA HKR Pr. Exp. B. 204. fol. 8r. 1600. május 7.

52 ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 533. fol. 97v. 1600. május 29.

53 ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 531. fol. 140r. 1600. június 9.

el Lotaringián keresztül a Magyar Királyságba, a remélt öt helyett csupán két kompánia kürasszírral.⁵⁴ Lovasaival végül augusztus 26-án vagy 28-án érkezett meg Bécsbe.⁵⁵ A két kompánia mustrájára azonban csupán szeptember 11-én került sor. Ezt követően megkapták első havi zsoldjukat és megkezdhették szolgálatukat a Habsburg Birodalom haderejében. Majd három nappal később hajón utaztak tovább a keresztények győri táborába.⁵⁶ A hónap végére a további háromszáz kürasszír is megérkezett. Az Udvari Haditanács szeptember 28-án Matthias Baranitschot és Gilberto de Santhiliert rendelte ki megmustrálásukra és a hadszíntérre vezetésükre, így a három kompánia a Kanizsa melletti táborban csatlakozott a már harcoló sereghez.⁵⁷

Összegzés

A 19. és 20. században divatos ezredtörténetekhez hasonlóan a 16-17. század fordulóján a Habsburg Birodalom szolgálatába állt zsoldosok és alakulatok felfogadásába, felfegyverzésébe és mindennapjaiba is lehetőségünk van szűk keresztmetszetű betekintést nyerni. A rendelkezésre álló protokollum-bejegyzések, felfogadási iratok, mustrajelentések és egyéb típusú dokumentumok szisztematikus feldolgozása és mozaikszerű összeállítása első olvasásra talán túl időigényes feladatnak tűnik, ám a befektetett energia mindenképpen megtérül. Minden egyes ilyen esettanulmány ugyanis közelebb visz bennünket ahhoz, hogy megértsük a kor hadszervezetének működését és nehézségeit. Ilyen módon a hogyanok helyett a miértekre is választ adhatunk.

54 Sahin-Tóth 2004, 1170–1171.

55 Egy augusztus 29-én Bécsben keltezett irat szerint a herceg az előző napon, míg egy szeptember 2-án Prágában papírra vetett jelentés szerint két nappal korábban, augusztus 26-án érkezett meg a császárvárosba. Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Fuggerzeitungen Codex (Cod.) 8973. fol. 416r; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8973. fol. 417v; Sahin-Tóth 2004, 1171.

56 Sahin-Tóth 2004, 1171.

57 ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 205. fol. 284v. No. 206. 1600. szeptember 28.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 205. fol. 284v. No. 207. 1600. szeptember 28.; Sahin-Tóth 2004, 1171.

IRODALOMJEGYZÉK

- Basta 1614.** Basta, Giorgio: *Gouverno della Cavalleria, Das ist/ Bericht Von Anführung der leichten Pferde: dabey auch was die schweren belanget/ so viel den Capitänen zuwissen vonnöhten/ begriffen.* Matthes Beckers Wittib in Verlegung Iohann Theodor de Bry, Frankfurt am Main, 1614.
- Gausz 2018.** Gausz Ildikó: *Francia ajkú utazók a kora újkori Magyarországon (1554–1608).* Doktori (PhD) értekezés. Szeged, 2018.
- Gausz 2019.** Gausz Ildikó: Mozaikdarabok Mercoeur hercegének képéhez. Philippe-Emmanuel de Lorraine útja Székesfehérvárig, 1582–1598. *Világtörténet*, 41. (2019) 2. sz. 235–252.
- Hatvani 1859.** Hatvani (Horváth) Mihály: *Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból.* III. kötet (1553–1608). Eggenberger Ferdinánd M. Akad. Könyvtárusnál, Pest, 1859.
- Husson s. d.** Husson, M.: *Discours véritable des choses qui se sont passées aux armées de Hongrie en ces dernières années, 1599, 1600, 1601, 1602, 1603 et 1604.* Angers s. d.
- Illésházy 1863.** Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli Kazinczy Gábor. Eggenberger Ferdinánd M. Akad. Könyvtárusnál, Pest, 1863. (Monumenta Hungariae Historica, Magyar Történelmi Emlékek. Második osztály: Írók. Hetedik kötet).
- Istvánffy 2009.** Istvánffy Miklós *Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában.* Reprint. Balassi Kiadó, Budapest, 2009.
- Melzo 1611.** Melzo, Ludovico: *Regale militari del cavalier Melzo ...* Appresso Gioachimo Trograsso, S. l. 1611.
- Montreux 1608.** Montreux, Nicolas de: *Histoire universelle des guerres du Turc, depuis lan 1565 jusques a la trefve faicte en lannee 1606.* Tome II. Paris, 1608.
- Sahin-Tóth 2004.** Sahin-Tóth Péter: Lotaringia és a tizenöt éves háború. *Századok*, 138. (2004) 5. sz. 1149–1188.
- Tóth 2000.** Tóth Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború.* Belvedere Kiadó, Szeged, 2000.
- Villermont 1660.** Villermont, Antoine Charles Hennequin de: *Tilly ou la Guer-*

re de Trente Ans de 1618 à 1632. Tome Premier. Librairie de P. Lethielleux, Librairie de H. Casterman, Paris–Tournai, 1860.

Wallhausen 1616. Wallhausen, Johann Jacobi von: *Kriegskunst zu Pferd*. Paul Jacobi in Verlegung Iohann Theodor de Bry, Frankfurt am Main, 1616.

A KÖTET SZERZŐI

BAGI ZOLTÁN PÉTER főlevéltáros, Győr Megyei Jogú Város Levéltára.

GIAMPIERO BRUNELLI tudományos munkatárs, Sapienza. Università di Roma.

ILLIK PÉTER tudományos munkatárs, Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont.

KANÁSZ VIKTOR tudományos segédmunkatárs, Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont, MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH).

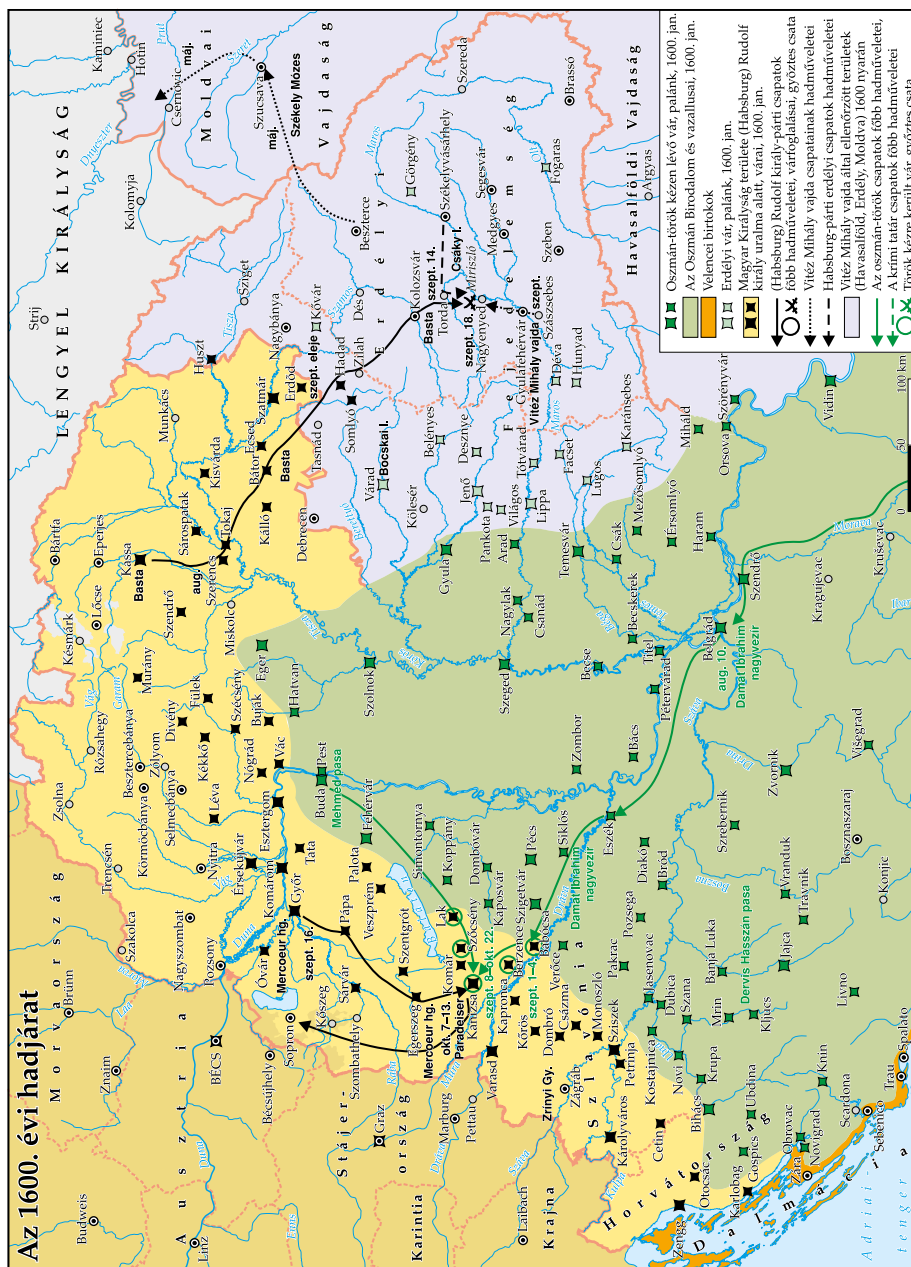
KENYERES ISTVÁN főigazgató, Budapest Főváros Levéltára.

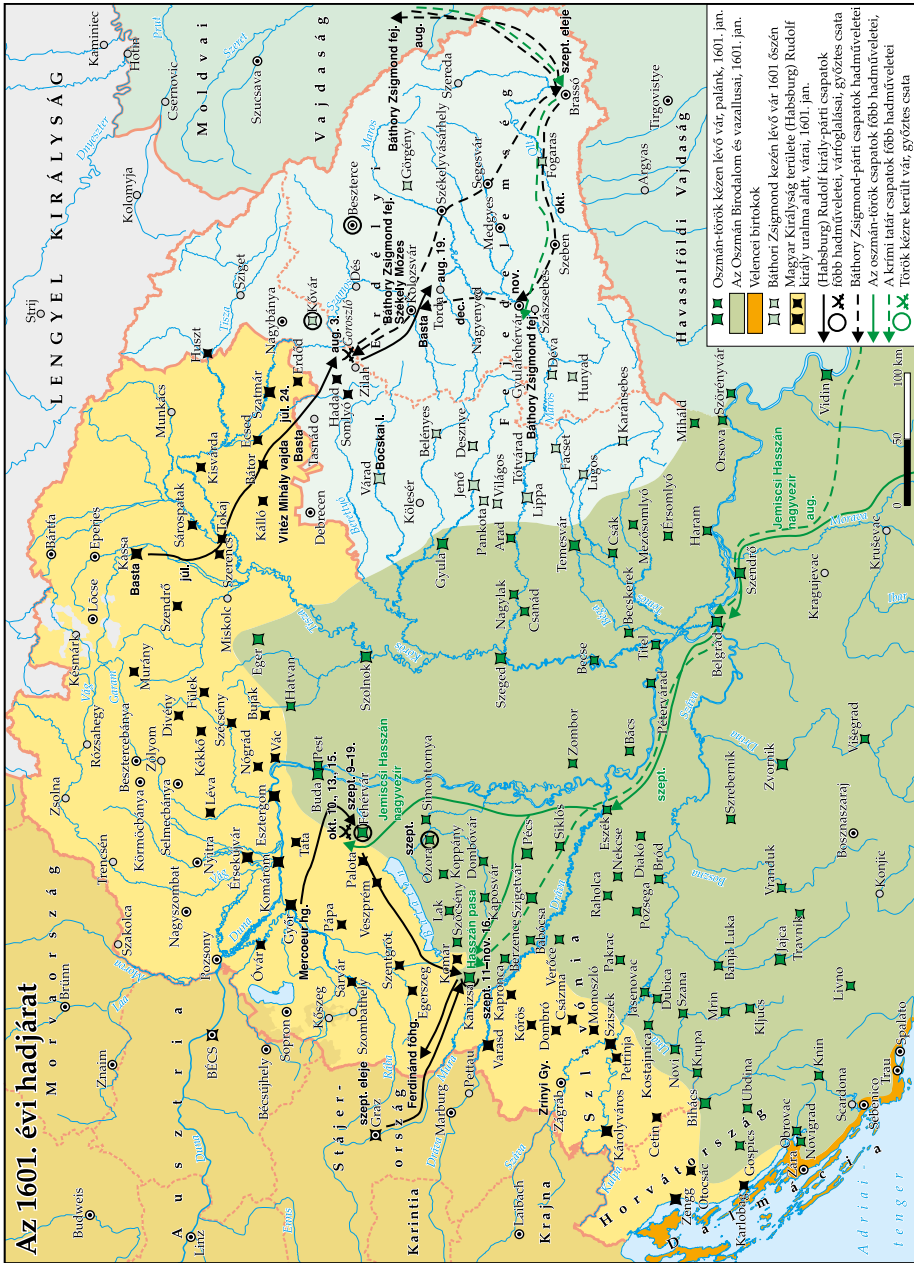
KRUPPA TAMÁS egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem; tudományos főmunkatárs, MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH).

NAGY-L. ISTVÁN tudományos főmunkatárs, Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont.

SZÁRAZ CSILLA igazgató, Thúry György Múzeum.

TÉRKÉPEK

A kötetet a Magyarágkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Üri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarágkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém, ookpress.hu

Európa elfeledett hadszíntere

A Magyarságkutató Intézet azzal a céllal hívta életre az Európa elfeledett hadszíntere című konferenciasorozatot, hogy rámutasson a tizenöt éves háború dunántúli eseményeinek fontosságára. Az első konferencia előadásain az érdeklődők megismerhették a korabeli hadügyi változásokat, a zsoldos seregek felállításának és az ehhez szükséges pénz előteremtésének nehézségeit, valamint azt a példátlan nemzetközi keresztény összefogást, amely bár átütő eredményeket ekkor még nem ért el, arra a század második feléig várni kellett, de már felvillantotta az oszmánokkal folytatott sikeres harc lehetőségét. Emellett nemcsak a korabeli hadi eseményekkel, hanem azok legfontosabb színterével, a korabeli várakkal, valamint az egyes események interpretálási lehetőségeivel, emlékezetével is foglalkoztak az előadók. Az előadások írott változatát tartalmazó első kötet középpontjában elsősorban a dunántúli, azon belül is a pápai és kanizsai események állnak.

